

WŁODZIMIERZ JANOWSKI

(Archiwum Akt Nowych)

Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w latach 1945–1947. Problemy wewnątrzorganizacyjne

1. Uwagi wstępne

Institucja cenzury tak w wymiarze formalnoprawnym, organizacyjnym, jak politycznym czy represyjnym stanowiła istotny element realiów Polski lat 1944–1990. Wskazane cezury obejmują jej narodziny i upadek, a okres pełnej, aktywnej działalności na obszarze całego kraju można by ograniczyć do lat 1945–1989. Zmiany ustrojowe lat 1989–1990 i likwidacja wielu instytucji będących swoistą podporą ustroju socjalistycznego spowodowały intensywny rozwój badań nad najnowszą historią Polski. Objęły one także cenzurę, by wymienić w tym miejscu przykładowo prace Darii Nałęcz¹, Zbigniewa Romka² czy Aleksandra Pawlickiego³. Trzeba podkreślić, że zdecydowana większość opracowań dotyczyła działań represyjnych cenzury wobec szeroko pojętych twórców. W mniejszym stopniu podejmowano zagadnienia powstania i kształtowania się uprawnień, struktury organizacyjnej, siatki etatów Głównego Urzędu Kontroli

---

¹ *Główny Urząd Kontroli Prasy 1945–1949*, oprac. D. Nałęcz, Warszawa 1994.

² Z. Romek, *Cenzura w PRL – relacje historyków*, Warszawa 2000; tenże, *Cenzura a nauka historyczna w Polsce 1944–1970*, Warszawa 2010.

³ A. Pawlicki, *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965–1972. Instytucja i ludzie*, Warszawa 2001.

Prasy, Publikacji i Widowisk (dalej: GUKPPIW). Taki stan rzeczy wynikał zapewne nie tyle z małej atrakcyjności tematu, co raczej był pochodną stanu opracowania przechowywanego w zasobie Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN) zespołu GUKPPIW i jego zawartością. Istotne jest także swoiste rozproszenie źródeł archiwalnych dotyczących cenzury w wielu zespołach instytucji centralnych PRL.

W niniejszym tekście podjęto problemy związane z kształtowaniem się GUKPPIW w latach 1945–1947 dotyczące:

- powstania urzędu i jego zakresu działania,
- struktury organizacyjnej,
- planu etatów.

Przybliżono także sylwetki twórców GUKPPIW Leona Rzendowskiego i Tadeusza Zabłudowskiego. Wydaje się, że prezentowane ustalenia wzbogacą obraz wewnętrznych działań cenzury w początkach nowej, powojennej rzeczywistości.

2. Powstanie i kompetencje GUKPPIW

Z ustaleń Darii Nałęcz wiemy, że 19 stycznia 1945 roku minister bezpieczeństwa publicznego Stanisław Radkiewicz wydał rozkaz nr 2 dotyczący zorganizowania przy MBP Centralnego Biura Kontroli Prasy (dalej: CBKP)⁴. Rozkaz ten, nad wyraz lakoniczny, pomijał całkowicie zakres działania nowo powoływanej struktury, ograniczając się do spraw kadrowych. Misję zorganizowania CBKP otrzymał powołany na stanowisko p.o. kierownika Leon Rzendowski⁵. Kadre dla nowej instytucji miała zabezpieczyć Hanna Wierbłowska⁶ i WP. Warto

---

⁴ D. Nałęcz, dz. cyt., s. 27.

⁵ Leon Rzendowski (ur. 1915) – absolwent SGGW w Warszawie; sympatyk KPP, związany z OMS „Życie”; w latach 1939–1944 zatrudniony w instytucjach związanych z rolnictwem w Białymstoku, w rejonie Wołody i na terenie Tadżykistanu; powołany do armii gen. W. Andersa uniknął ewakuacji do Iranu; nie został przyjęty do Armii Polskiej w ZSRR tworzonej przez ZPP; w 1944 powołany do Armii Czerwonej; we wrześniu 1944 r. podjął pracę w Biurze Ekonomicznym PKWN; następnie w Centralnym Urzędzie Planowania i PKPG; w okresie od maja 1951 do lutego 1957 podsekretarz stanu w Ministerstwie Rolnictwa, następnie wiceprezes GUS.

⁶ Hanna Wierbłowska (1893–1964) – funkcjonariusz MBP, major; w okresie od września 1944 do lutego 1946 kierownik Wydziału Cenzury Wojennej RBP/MBP; następnie do września 1949 starszy inspektor Gabinetu Ministra BP.

podkreślić, że sam Rzendowski we własnoręcznie sporządzonym życiorysie nie wspominał ani słowem o swej funkcji w CBKP. Nie ma też o tym mowy w wyciągu z jego akt osobowych przygotowanym w KC PZPR w listopadzie 1973 roku⁷. Wydaje się, że nie objął on faktycznie tego stanowiska.

Nieco więcej informacji o działalności CBKP, zwłaszcza jego powiązaniach z MBP, zawiera kolejny rozkaz S. Radkiewicza z 27 lutego 1945 roku. Dokument ten dotyczył organizacji Wojewódzkich Biur Kontroli Prasy i określał ich podległość z jednej strony wobec CBKP, z drugiej – wobec kierowników Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WUBP), których zarządzenia miano wykonywać i którym miano przekazywać dekadowe sprawozdania z działalności. WBKP zobowiązano do niezwłocznego informowania WUBP o „wszystkich zjawiskach zagrażających bezpieczeństwu państwa w dziedzinie objętej ich kontrolą”; podobne zależności dotyczyły szczebla powiatów⁸. MBP zajmowało, na bazie wewnętrznych aktów prawnych, dominującą pozycję w sprawach cenzury, mając do dyspozycji zarówno wyspecjalizowane komórki w centrali i WUBP, jak również powiązane z resortem CBKP, z siecią podległych placówek terenowych.

W marcu 1945 roku podjęto w Prezydium Rady Ministrów prace nad przygotowaniem projektu dekretu o utworzeniu GUKPPiW. Tekst uzgodniony 29 marca 1945 roku na posiedzeniu Komisji Prawniczej z udziałem dyrektora Biura Prawnego PRM dr Michała Schuldenfreja, dyrektora Biura Prawnego Prezydium Krajowej Rady Narodowej dr Walewskiego i dyrektora Departamentu Ustawodawczego Ministerstwa Sprawiedliwości Stefana Banczerza określał zadania urzędu, jego podległość, zakres wydawanych zezwoleń i sankcje karne. W art. 1 analizowanego projektu stwierdzono, że GUKPPiW sprawuje nadzór nad „wszelkimi utworami podlegającymi rozpowszechnianiu za pomocą druku, obrazu i żywego słowa”. Urząd podporządkowano jednoznacznie MBP. Z obowiązku uzyskiwania zezwoleń wyłączono

---

⁷ AAN, KC PZPR, sygn. CK XX/18960, s. 18–19, 27.

⁸ Rozkaz nr 5 ministra bezpieczeństwa publicznego z 27.02.1945, *Księga bezprawia. Akta normatywne kierownictwa Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (1944–1956)*, wybór i opracowanie B. Kopka, Warszawa 2011, s. 75–76.

papiery wartościowe, karty głosowania, druki przeznaczone wyłącznie do użytku służbowego organów administracji państwowej, a także użytku wewnętrznego przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych. Złamanie postanowień dekretu mogło skutkować sankcjami karnymi i finansowymi do 300 000 zł. GUKPPIW podlegały stosowne urzędy wojewódzkie i powiatowe⁹.

Dnia 24 kwietnia 1945 roku odbyło się posiedzenie Rady Ministrów, w którego porządku dziennym przewidziano m.in. przedstawienie projektu dekretu o utworzeniu GUKPPIW. Sprawę referował Stefan Matuszewski¹⁰. Do uchwalenia dekretu nie doszło na skutek swoistego veta Feliksa Mantla¹¹, który stwierdził, że tekst nie był uzgodniony na komisji międzypartyjnej PPR-PPS. Ostatecznie po dyskusji, której przebieg nie jest znany, sprawę zdjęto z porządku dziennego¹².

Niezależnie od tego wspomniany dekret zasługuje na uwagę¹³. Należy odnotować formalną sprzeczność między zapisem protokółarnym mówiącym o GUKPPIW a tekstem dekretu traktującym o utworzeniu Centralnego Biura Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk przy MBP. Wydaje się, że chciano usankcjonować stan faktyczny, opierając się na akcie prawnym wyższego rzędu. Projekt dekretu określał: cel działania CBKPPiW, zakres i tryb udzielania zezwoleń oraz sankcje karne za naruszenie jego zapisów.

Ogólny cel powołania CBKPPiW określono jako „sprawowanie kontroli nad wszelkimi utworami podlegającymi rozpowszechnianiu za pomocą druku (środków chemicznych), litografii, obrazu i żywego słowa”. Zakres wydawanych zezwoleń obejmował:

---

⁹ AAN, PRM, sygn. 5/342, s. 184–187.

¹⁰ Stefan Matuszewski (1905–1985) – teolog, filozof, pedagog; działacz PPS, PZPR; w okresie od grudnia 1944 do września 1946 minister informacji i propagandy, a zarazem od lutego do czerwca 1945 sekretarz generalny CKW PPS.

¹¹ Feliks Mantel (1906–1990) – prawnik, historyk, dyplomata; w okresie od września 1944 do kwietnia 1945 podsekretarz stanu w Ministerstwie Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia; od lutego do sierpnia 1945 sekretarz Prezydium Rady Naczelnej PPS; od 1948 na emigracji.

¹² AAN, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 5/1097, s. 287–288. W zachowanej dokumentacji posiedzeń komisji międzypartyjnej nie odnaleziono śladu dyskusji na temat wspomnianego dekretu.

¹³ Projekt dekretu załączony do protokołu 29. posiedzenia Rady Ministrów różni się od jego wersji przyjętej przez wspomnianą wyżej Komisję Prawniczą.

- produkowanie lub rozpowszechnianie tekstów w postaci drukowanej i rękopiśmiennej, a także podlegających odtworzeniu w formie sztuk scenicznych, filmów, tekstów radiowych; niezależnie od tego, czy powstały w kraju, czy za granicą, a także niezależnie od tego, czy były przeznaczone do publikacji w kraju, czy za granicą,
- otwarcie wystaw i ekspozycji muzealnych,
- wydawanie czasopism.

Nadzorowi CBKPPiW podlegały również księgarnie i księgozbiory przeznaczone do użytku publicznego, z których miano usuwać utwory o treści godzącej w „zasady postępu i demokracji”. Projekt analizowanego dekretu nakładał na instytucje będące producentem lub kolporterem utworów obowiązek uzyskania zezwolenia. Z obowiązku tego zwolniono Prezydium KRN i Prezydium Rady Ministrów. Z założenia wspomnianych wyżej zezwoleń na produkcję i rozpowszechnianie nie mogły uzyskać utwory ujawniające tajemnicę państwową, godzące w demokratyczny ustrój państwa i dobre stosunki z sojusznikami, naruszające obowiązujące przepisy prawa i dobre obyczaje, a także zawierające informacje niezgodne z rzeczywistością.

W innym miejscu projekt dekretu stanowił, że zezwolenia na wydawanie tytułów prasowych wydaje dyrektor CBKPPiW w porozumieniu z dyrektorem Departamentu Prasy i Informacji Ministerstwa Informacji i Propagandy. Wydanie powyższej zgody uwarunkowane było złożeniem wniosku zawierającego tytuł wydawnictwa, jego zakres, termin i miejsce wydania, adres redakcji i administracji, personalia i adresy redaktorów, adres drukarni, personalia i adresy wydawców, właścicieli, użytkowników i dzierżawców danego czasopisma. W przypadku odmowy wydania zezwolenia wnioskodawcy przysługiwało prawo odwołania do MBP. Miało być ono rozpatrywane przez udziały MIiP.

Winni naruszenia zapisów dekretu podlegali karze ograniczenia wolności do lat 3 i grzywny do 20 000 zł lub obu karom łącznie, o ile inne przepisy nie przewidywały kary surowszej. W grę wchodziła także ewentualna konfiskata przedsiębiorstwa wydawniczego lub kolportażowego oraz utrata prawa zarządzania nimi.

W projekcie dekretu można dostrzec próbę osłabienia monopolistycznej pozycji MBP w sprawach cenzury przez włączenie MłiP do rozstrzygnięć dotyczących prasy¹⁴.

Problem CBKP przy MBP stanął ponownie na forum Rady Ministrów 15 listopada 1945 roku. Sprawę przedłożył premier Edward Osóbka Morawski¹⁵. Bez zbędnej dyskusji przyjęto uchwałę nakazującą MBP przekazanie CBKPPiW w gestię PRM z dniem 1 listopada 1945 roku. Nazwę urzędu zmieniono na GUKPPiW, utrzymując zakres funkcji kontrolnych w wersji opracowanej przez wspomnianą wyżej Komisję Prawniczą. W przyjętej uchwale podkreślono jednoznacznie właściwość GUKPPiW we wszystkich sprawach dotyczących kontroli publikacji i widowisk, należących dotychczas na podstawie odrębnych przepisów do innych organów administracji państwowej¹⁶.

Proces tworzenia interesującego nas urzędu zamyka znany dekret z 5 lipca 1946 roku o utworzeniu GUKPPiW, który był zasadniczo powtórzeniem zapisów zawartych we wcześniej omówionych dokumentach. Podkreślono podległość urzędu wobec premiera rządu. Na uwagę zasługuje także zmiana akcentów w zakresie funkcji kontrolnych cenzury – na pierwszym miejscu postawiono zapobieganie „godzeniu w ustrój Państwa Polskiego”. Tak więc GUKPPiW miał stać na straży podstaw ustrojowych RP obok organów bezpieczeństwa czy wymiaru sprawiedliwości¹⁷.

3. Struktura organizacyjna GUKPPiW

Dekret o utworzeniu GUKPPiW stanowił w art. 5, że jego organizację i właściwość ustali prezes Rady Ministrów. Prace w tym zakresie podjęto w samym urzędzie już znacznie wcześniej. W grudniu 1945

---

¹⁴ Tamże, s. 306–308.

¹⁵ Edward Osóbka Morawski (1909–1997) – spółdzielca, działacz PPS, polityk; w okresie od września 1944 do czerwca 1947 przewodniczący CKW PPS; od grudnia 1944 do lutego 1947 prezes Rady Ministrów, następnie do stycznia 1949 minister administracji publicznej.

¹⁶ AAN, PRM, sygn. 5/1099. Protokół nr 19/63 posiedzenia Rady Ministrów z dnia 15.11.1945, s. 257, 336.

¹⁷ „Dziennik Ustaw” nr 34, poz. 210.

roku dyrektor GUKPPIW Tadeusz Zabłudowski¹⁸ skierował do Biura Prezydialnego PRM projekt tymczasowego statutu kierowanej przez siebie instytucji. Przewidywał on zorganizowanie 12 komórek organizacyjnych rangi wydziału lub biura o określonych zakresach zadań. Były to:

- 1) Wydział I Prasy i Radia, do którego zadań należało:
  - badanie treści czasopism i programów radiowych w kontekście ujawniania tajemnicy państwowej, godzenia w podstawy ustrojowe, sojusze i bezpieczeństwo państwa, naruszenia prawa, jak również podawania informacji fałszywych lub mogących spowodować niepokój powszechny,
  - wydawanie zezwoleń na rozpowszechnianie czasopism i emisję audycji radiowych,
  - zgłaszanie wniosków w sprawie zawieszania lub zamykania czasopism,
  - sprawy odpowiedzialności karnej redaktorów;
- 2) Wydział II Druków Nieperiodycznych, który badał, czy treść rozpowszechnianych druków nieperiodycznych nie godzi w podstawy ustrojowe państwa, jego bezpieczeństwo i spokój publiczny i czy nie narusza przepisów prawa;
- 3) Wydział III Księgozbiorów, zajmujący się badaniem, czy druki w nich przechowywane nie godzą w podstawy ustrojowe, jak również ich wycofaniem z obiegu;
- 4) Wydział IV Widowisk i Imprez, który zajmował się:
  - badaniem tekstów oraz kontrolowaniem prób generalnych widowisk oraz przeglądaniem filmów w celu ustalenia, czy nie zachodzą przeszkody do wystawienia widowiska lub wyświetlenia filmu wskazane dokładniej w zadaniach Wydziału I,
  - sprawami zezwoleń na wyświetlanie filmów i wystawianie widowisk,

---

¹⁸ Tadeusz Dawid Zabłudowski ps. Roman (1907–1984) – ekonomista, literat; działacz KZMP, KPP, ZPP, PPR; w latach 1939–1944 w ZSRR; 1943–1944 redaktor „Wolnej Polski”; w okresie od listopada 1944 do lutego 1945 sekretarz „Głosu Ludu”, od lutego 1945 do maja 1948 dyrektor GUKPPIW, następnie redaktor naczelny „Głosu Ludu”; od stycznia do października 1949 dyrektor naczelny PP „Film Polski”; po okresie pracy literackiej podjął w kwietniu 1950 pracę w Instytucie Badań Literackich; od stycznia 1951 dyrektor Państwowego Wydawnictwa Naukowego.

- sprawami zezwoleń na otwarcie wystaw i kontrolą nad nimi;
- 5) Wydział V Zagraniczny, zajmujący się:
- zgłaszaniem wniosków dotyczących udzielania lub pozbawiania debitu publikacji zagranicznych,
  - kontrolą publikacji przesyłanych z zagranicy lub wysyłanych za granicę.

6) Wydział VI Inspekcji Drukarń, sprawujący nadzór nad drukarniami oraz zajmujący się sprawami „wszystkich zarządzeń i aktów stosownie do obowiązujących przepisów”;

7) Wydział VII Personalny, który zajmował się sprawami osobowymi pracowników GUKPPIW i jednostek podległych, ewidencją ruchu służbowego, podziałem etatów, szkoleniami, przestrzeganiem dyscypliny pracy, awansami i odznaczeniami;

8) Wydział VIII Finansowo-Budżetowy, który obejmował sporządzanie planów finansowych, preliminarzy budżetowych, kontrolę realizacji budżetu, prowadzenie księgowości;

9) Intendentura, odpowiadająca za zaopatrzenie i gospodarkę transportową GUKPPIW;

10) Biuro Dyrektora, które obejmowało sprawy wszystkich wydziałów zastrzeżone do osobistej decyzji dyrektora w zakresie:

- zezwoleń na wydawanie czasopism,
- rozpatrywania wniosków w sprawie zawieszania i zamykania czasopism,
- rejestracji wydawnictw i druków nieperiodycznych,
- rozpatrywania wniosków w sprawach udzielania lub pozbawiania debitu publikacji zagranicznych;

11) Sekretariat Ogólny i Kancelaria, odpowiadające za przyjmowanie i rejestrację korespondencji wpływającej, ekspedycję pism wychodzących oraz prowadzenie składnicy akt;

12) Archiwum, które zbierało, kompletowało i zarządzało drukami napływającymi do GUKPPIW oraz prowadziło bibliotekę¹⁹.

Przedstawiony wyżej projekt tymczasowego statutu organizacyjnego GUKPPIW został w lutym 1946 roku krytycznie oceniony w Biurze Usprawnienia Administracji PRM. Sugerowano, dla uniknięcia

---

¹⁹ AAN, PRM, sygn. 16/25, s. 194–197.

sporów kompetencyjnych z MBP, MIiP, Ministerstwem Administracji Publicznej czy Ministerstwem Oświaty, wydanie aktu prawnego wyższego rzędu o charakterze ustawodawczym, określającego zakres działania urzędu. Za nieuzasadnioną uznano także zbyt dużą liczbę równorzędnych komórek organizacyjnych. Proponowano wcielenie Wydziału Personalnego jako referatu do Biura Dyrektora, a także utworzenie Wydziału Ogólnego z Sekretariatu Głównego, Archiwum, Wydziału Finansowo-Budżetowego, Intendentury, traktowanych jako referaty²⁰.

Dnia 17 października 1946 roku do Biura Organizacji i Spraw Osobowych PRM skierowano kolejny projekt statutu organizacyjnego GUKPPIW ujęty w formę rozporządzenia premiera „o organizacji i zakresie działania”. Zasadniczą część tego dokumentu, diametralnie różnego od poprzedniego projektu, stanowiło określenie zadań dyrektora urzędu. Zadania te sprecyzowano w pięciu punktach:

- kierownictwo GUKPPIW i kontrola działalności organów podległych,
- ustalenie metod i wytycznych dla wykonywania nadzoru nad prasą, publikacjami i widowiskami,
- udzielanie zezwoleń na wydawanie czasopism i rejestracja przedsiębiorstw wydawniczych,
- rejestracja zakładów poligraficznych,
- rozstrzyganie zażaleń na decyzje organów II instancji bezpośrednio podległych GUKPPIW.

W projekcie jako podległe wymieniono wojewódzkie, miejskie i powiatowe urzędy kontroli prasy, publikacji i widowisk.

Biuro Organizacji i Spraw Osobowych zakwestionowało zapisy dotyczące udzielania zezwoleń na wydawanie czasopism oraz rejestracji przedsiębiorstw wydawniczych i zakładów poligraficznych jako niezgodne z zapisami prawa prasowego. Sugerowano zastąpienie ich zezwoleniami odpowiednio do przyjmowania zgłoszeń czasopism i prowadzenia ewidencji przedsiębiorstw wydawniczych i zakładów poligraficznych²¹.

---

²⁰ Tamże, Notatka dla Biura Personalnego, s. 199–200.

²¹ Tamże, s. 189–192.

Wreszcie w styczniu 1947 roku dyrektor Biura Organizacji i Spraw Osobowych PRM Ewaryst Czarnecki przesłał do Biura Prawnego kolejny statut GUKPPIW, opatrzony podpisem premiera, z prośbą o jego opublikowanie w „Monitorze Polskim”. Statut wprowadzał podział GUKPPIW na dwie części: zarząd centralny i placówki terenowe. Centrala urzędu obejmowała 5 komórek organizacyjnych:

1) Dział Ogólny – do obowiązków którego należały sprawy sekretariatu osobistego dyrektora, prawne, związane z udzielaniem debitu publikacjom zagranicznym, rejestracji oraz zezwoleń na wydawanie czasopism, inspekcja i sprawozdawczość, prowadzenie archiwum oraz zagadnienia nieobjęte zadaniami innych jednostek organizacyjnych;

2) Dział Prasy i Radia – obejmował sprawy kontroli prasy i audycji radiowych;

3) Dział Publikacji Nieperiodycznych – obejmował sprawy kontroli wszelkich wydawnictw i druków niebędących czasopismami;

4) Dział Widowisk – obejmował sprawy kontroli filmów i wszelkich imprez widowiskowych;

5) Dział Administracyjno-Gospodarczy – obejmował sprawy budżetowe, gospodarcze, kasowe oraz kancelarię główną²².

W latach 1945–1947 struktura organizacyjna GUKPPIW była niestabilna, poszukiwano formuły odpowiadającej zadaniom urzędu, a z drugiej strony dążono do poprawności formalnoprawnej inspirowanej przez kadre urzędniczą PRM.

4. Siatka etatów GUKPPIW

Pochodną struktury organizacyjnej GUKPPIW była siatka etatów zapewniająca optymalną realizację zadań organizacyjno-programowych. Warto w tym miejscu przytoczyć opinię Tadeusza Zabłudowskiego dotyczącą wymagań stawianych cenzorom. Zabłudowski w sprawozdaniu z działalności kierowanego przez siebie urzędu za rok 1946 stwierdzał, że

---

²² Tamże, s. 201, 204–205. W roku 1948 struktura GUKPPIW nie uległa zasadniczym zmianom. Jedynie Dział Administracyjno-Gospodarczy podzielono na Finansowy i Gospodarczy.

praca cenzora wymaga nie tylko odpowiedniego wykształcenia, lecz także szczególnego wyrobienia politycznego, dużej wytrzymałości nerwowej i fizycznej, ponieważ znaczna część tej pracy odbywa się porą nocną w drukarniach.²³

Plany etatów na lata 1946–1947 przedstawiono w formie tabeli.

Plan etatów na rok 1946²⁴	
Nazwa komórki organizacyjnej	Liczba etatów
I. Biuro Dyrektora	14
II. Wydział Finansowo-Administracyjny	24
W tym:	
1. Kancelaria Główna	7
2. Referat Finansowo-Budżetowy	5
3. Intendentura wraz z personelem technicznym	11
III. Archiwum i Biblioteka	4
IV. Wydział Prasy i Radia	14
V. Wydział Publikacji Nieperiodycznych	14
W tym:	
1. Referat Wydawnictw Społeczno-Politycznych	
2. Referat Wydawnictw Literackich i Naukowych	
3. Referat Podręczników Szkolnych	
4. Referat Kontroli Księgozbiorów	
VI. Wydział Widowisk i Imprez	12
VII. Wydział Zagraniczny	5
VIII. Referat Inspekcji Drukarń	3
IX. Biuro Stołeczne	30
Razem	120 etatów

²³ Tamże, sygn. 16/92. Sprawozdanie z działalności GUKPPIW za czas od 1.01.1946 do 31.12.1946, s. 9.

²⁴ Tamże, sygn. 16/25, s. 8–10.

Plan etatów na rok 1947²⁵	
Nazwa komórki organizacyjnej	Liczba etatów
Dyrekcja	3
I. Dział Ogólny	37
W tym:	
1. Kierownictwo Działu z obsługą	2
2. Wydział Personalny	4
3. Sekretariat Dyrekcji	3
4. Referat Zagraniczny	3
5. Radca Prawny	1
6. Referat Prasowy	2
7. Starszy Inspektor	1
8. Inspektor Administracyjno-Techniczny	1
9. Inspektor Terenowy	1
10. Inspektor Drukarń	1
11. Referat Sprawozdawczy	2
12. Wydział Statystyczny	5
13. Referat Rejestracji Czasopism	1
14. Archiwum	10
II. Dział Prasy i Radia	19
W tym:	
1. Kierownictwo Działu z obsługą	2
2. Wydział Kontroli i Instruktażu	4
3. Wydział Studiów	10
4. Samodzielny Referat Agencji Prasowych i Radia	3
III. Dział Publikacji Nieperiodycznych	21
W tym:	
1. Kierownictwo Działu z obsługą	4
2. Wydział Studiów	11
3. Wydział Kontroli i Instruktażu	5
4. Referat Kartograficzny	1
IV. Dział Widowisk	13
W tym:	

²⁵ Tamże, s. 206–209.

1. Kierownictwo Działu z obsługą	2
2. Wydział Filmu	6
3. Wydział Teatru i Imprez	5
V. Dział Administracyjno-Gospodarczy	39
W tym:	
1. Kierownictwo Działu	1
2. Wydział Finansowy	7
3. Wydział Gospodarczy	11
4. Kancelaria Główna	20
Razem	132

Plan etatów GUKPPIW obejmował w latach 1946–1947, bez biura stołecznego, od 90 do 132 stanowisk różnego szczebla. Faktyczny stan zatrudnienia w GUKPPIW 1 stycznia 1946 roku wynosił 48 pracowników, w tym 25 personelu cenzorskiego. W końcu tegoż roku było 99 pracowników, w tym 46 personelu cenzorskiego. U schyłku 1947 roku centrala zatrudniała 136 pracowników. Stan zatrudnienia był generalnie zbliżony do przedstawionych wyżej planów etatów²⁶.

5. Uwagi końcowe

Omówione wyżej, wybrane problemy organizacyjne GUKPPIW w latach 1945–1947 uprawniają do sformułowania kilku wniosków o ogólniejszym charakterze.

1. Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk powstał i kształtował swoje funkcje i strukturę wewnętrzną jako instytucja nowa, obca tradycji II Rzeczypospolitej, a zarazem ważny element ustroju socjalistycznego. U genezy jego powołania legły wprawdzie wzorce radzieckie, ale lata 1945–1947 to ścieranie się nowego ze starym.

2. Owo nowe symbolizowało MBP, jego rozkazy organizacyjne, a w konsekwencji także akty prawne powołujące GUKPPIW jako część specjalnej administracji państwowej, jednak w warunkach

²⁶ Tamże, sygn. 16/92, s. 8, 39.

dalszego obowiązywania starego dekretu „Prawo prasowe” z 21 listopada 1938 roku i przywiązania części kadry urzędniczej do formalnej poprawności przygotowywanych dokumentów.

3. Istotny wpływ na ostateczny kształt GUKPPiW wywarły nie do końca ujawniane spory między gremiami kierowniczymi PPR i PPS dotyczące wpływu przedstawicieli tej drugiej partii na określone sfery życia społeczno-politycznego. Miało to swoje odzwierciedlenie w próbach uzyskania wpływu na cenzurę przez Ministerstwo Informacji i Propagandy kierowane przez działacza PPS.

4. GUKPPiW kształtował się dwuetapowo. Pierwszy etap obejmował lata 1945–1946 i wiązał z powołaniem urzędu na zasadzie formalnego przekształcenia struktur podległych dotychczas MBP. Etap drugi to lata 1946–1947, związany z ponownym powołaniem i przygotowaniem jego struktury organizacyjnej.

Summary

The Main Office of Control of Press, Publications and Shows in the years 1945–1947. Problems inside the organization

The Main Office of Control of Press, Publications and Shows was founded and shaped its functions and its internal structure as a new institution of the philosophy unrelated with the tradition of the Second Polish Republic and at the same time, an important element of the new political reality. Development of the Office had two phases. The first one (1945–1946) was connected with launching the office as a result of formal transformation of the Central Office for Press Control and its regional branches hitherto subordinate to the Ministry of Public Security. The second stage (1946–1947) was linked with its re-launching on the basis of the decree from July 5, 1946 and introducing improvements to its structures.

The Office was created as part of special state administration but it functioned under the previous “Press Law” decree from November 21, 1938. Ultimately, the shape of the Office was decided on under the influence of not fully disclosed arguments between management of the Polish Workers’ Party and the Polish Socialist Party about the way the representatives of the latter affect particular spheres

of social and political life. This was visible in attempts to achieve influence of the Ministry of Information and Propaganda chaired by Stefan Matuszewski, a Polish Socialist Party's activist in the field of censorship.

In the years 1945–1947, the structure of the Main Office underwent dynamic changes stemming from both its goals formulated by its management and formal modifications performed by officials from the Council of Ministers' Board, especially those responsible for improving state administration.

The structure of the organization was mirrored in the plan of full-time work positions and the factual personnel of 48-136 employees in the years 1946–1947. In the analysed period, the process of the Office's organization was not yet completely finished and was continued in subsequent years.